

WALDEMAR GLIŃSKI*
WNHiS UKSW, Warszawa

DZIAŁALNOŚĆ WYDAWNICZA KANADYJSKO-POLSKIEGO INSTYTUTU BADAWCZEGO W TORONTO (1956-2016)

Na temat działalności Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego w polskojęzycznej literaturze przedmiotu nie ma zbyt wiele informacji. W olbrzymim rezerwuarze wiedzy na temat świata Polonii i jej instytucji, jakim jest *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, przygotowana pod redakcją prof. Kazimierza Dopierały, zamieszczono w tomie drugim krótką, czterozdaniową wzmiankę na ten temat, zawierającą przy tym błędną datację powstania Instytutu¹. Jest on tymczasem bardzo ważną i zasłużoną dla Polonii kanadyjskiej instytucją, która od początku swojego istnienia zajmowała się dokumentowaniem i przechowywaniem materiałów dotyczących historii polskiej społeczności w Kanadzie oraz prowadzeniem na ten temat badań², a także promocją działalności polskich badaczy, artystów i twórców. Efektem tych działań było m.in. zorganizowanie w 1993 r. wystawy ok. 200 prac polskich artystów żyjących i tworzących w Kanadzie³.

We wzmiankowanej *Encyklopedii polskiej emigracji i Polonii* nie ma też choćby krótkiego biogramu twórcy Instytutu i jego wieloletniego dyrektora – dra Wiktora Turka. Biografia jego wpisuje się w typowe dla pokolenia polskich emigrantów czasów wojny ścieżki życiowe. Urodził się w roku 1910 we wschodniej Galicji. Przed wybuchem II wojny światowej odbył studia prawnicze we Lwowie i w Paryżu. Po agresji sowieckiej został aresztowany, a po podpisaniu układu Sikorski-Majski wypuszczony na wolność, dzięki czemu podjął pracę na rzecz rządu na uchodźstwie. W 1950 r. postanowił wyjechać do Kanady, gdzie osiadł w Winnipeg. Został zatrudniony w charakterze asystenta redaktora „Gazety Polskiej” oraz w Towarzystwie Historycznym Manitoba. Wówczas też powstał pomysł utworzenia instytucji zajmującej się zbieraniem i archiwizowaniem materiałów dotyczących dziejów polskiej emigracji w Kraju Klonowego Liścia. W 1954 r. W. Turek przeniósł się do Toronto, gdzie rozpoczął studia bibliotekarskie na tamtejszym uniwersytecie, a następnie podjął pracę

* Ks. prof. UKSW dr hab. Waldemar Gliński. Pracownik naukowy Instytutu Nauk Historycznych UKSW, Wiceprezes Światowej Rady Badań nad Polonią, członek Rady Programowej Instytutu im. Oskara Haleckiego w Kanadzie. E-mail: walglins@ld.onet.pl.

¹ M. Graban, *Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy*, w: *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, red. K. Dopierała, t. 2, Toruń 2003, s. 367.

² J. Lustanski, *Język polonijny w Kanadzie*, Toronto 2009, s. 82.

³ A. Śliz, *Etniczność i kulturowe transgresje. Kongres Polonii Kanadyjskiej w socjologicznej perspektywie*, w: *Polska – dwa światy. Kraj i Polonia. Materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Polacy w Ameryce Północnej – 400-lecie”*, red. W. Gliński, W. Wysocki, Warszawa 2009, s. 58.

w sekcji języków słowiańskich Biblioteki Uniwersytetu w Toronto. Dzięki tej pracy zdobył doświadczenie w zakresie bibliotekoznawstwa i archiwistyki. Pozwoliło ono na realizację zamierów badawczych i powołanie jesienią 1956 r. Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego, którego celem było zbieranie i archiwizacja materiałów źródłowych, wszelkiego rodzaju publikacji, biuletynów, czasopism i ulotek związanych z wszelkimi aspektami życia polonijnego w Kanadzie⁴.

Początkowo Instytut afiliowany był do torontyjskiego Oddziału Kongresu Polonii Kanadyjskiej. W 1964 r. nastąpiła zmiana organizacyjna polegająca na jego związaniu z Zarządem Głównym Kongresu – w ten sposób Instytut stał się niejako jego biurem badawczym. Każdorazowy dyrektor Instytutu zasiada też od tego czasu w Zarządzie Głównym Kongresu Polonii Kanadyjskiej⁵.

Po rezygnacji w 1963 r. dra Wiktora Turka z funkcji dyrektora Instytutu i jego przedwczesnej śmierci w 1964 r. kolejnymi dyrektorami byli: dr Tadeusz Krychowski (1963-1972), Rudolf K. Kogler (1972-1995), dr Edward Sołtys (1995-2011), dr Joanna Lustańska (od 2011 r.)⁶. Instytut jest członkiem wielu kanadyjskich organizacji naukowych (Canadian Ethnic Studies Association, Canadian Population Society and Central and East European Studies Association of Canada, Centre for Migration Studies). Współpracuje też z Ontario Archives (Toronto), Public Archives (Ottawa), National Library (Ottawa), Multicultural History Society (Toronto), Department of Slave Studies (Uniwersytet w Toronto), Polonica Research and Documentation Centre INC w Melbourne, oraz z polskimi instytucjami i uczelniami – Katolickim Uniwersytetem Lubelskim, Instytutem Historii Polskiej Akademii Nauk, Instytutem Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie⁷, Instytutem Amerykanistyki i Studiów Polonijnych Uniwersytetu Jagiellońskiego⁸.

Wiktor Turek, powołując do istnienia Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy zakładał, że jednym z jego głównych celów będzie prowadzenie działalności naukowej i wydawniczej. W jego ambitnych planach w ciągu każdego roku miała powstać przynajmniej jedna publikacja o charakterze monograficznym. Realizacja tych planów była jednak niezmiernie trudna ze względu na bardzo szczupłe środki finansowe, które znajdowały się w dyspozycji Instytutu⁹. Korzystał on z dotacji przekazywanych przez Fundację Millenium, Fundację im. Adama Mickiewicza, Kongres Polonii Kanadyjskiej oraz z grantów uzyskiwanych od loterii

⁴ B. Heydenkorn, *Wiktor Turek (1910-1963)*, <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00085006.1964.11417880?journalCode=rcsp20> (dostęp: 2 II 2018).

⁵ J. Jurkszus-Tomaszewska, *The Canadian Polish Research Institute, w: Half a Century of Canadian Polish Congress*, red. E. Sołtys, R. Kogler, Toronto [b.d.w.], s. 494-495.

⁶ Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy, *Presidents*, <http://www.canadianpolishinstitute.org/board/presidents.html> (dostęp: 2 II 2018).

⁷ Archiwum Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego (dalej: AKPIB), *Sprawozdanie z działalności Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego w okresie grudzień 1995 – listopad 1996*, bez sygn., s. 2; J. Jurkszus-Tomaszewska, *The Canadian...*, s. 495-496.

⁸ AKPIB, *Sprawozdanie z działalności Instytutu w 2016 roku*, bez sygn., s. 1.

⁹ Przykładowo, w okresie sprawozdawczym od jesieni 1960 r. do 1 września 1962 r. na budżet Instytutu składały się comiesięczne dotacje Zarządu Głównego KPK w wysokości 50 dolarów kanadyjskich, dotacja nadzwyczajna od tegoż Zarządu w wysokości 87 dolarów, dotacje rozmaitych towarzystw, organizacji i parafii polonijnych oraz indywidualnych donatorów, a także dochody ze sprzedaży wydawnictw własnych obejmujące kwotę 1313.32 dolarów. The Archives of Ontario (dalej: ArchOn), Canadian Polish Congress – Reports 1945 (dalej: CPCR), sygn. B291413, *Sprawozdanie Instytutu Polskiego w Kanadzie za czas od jesieni 1960 do 1 IX 1962*, s. 3.

Wintario i Ontario Lottery Corporation¹⁰. Ograniczony budżet nie pozwalał na zatrudnienie pełnoetatowego pracownika, a działalność Instytutu opierała się w zdecydowanej mierze na pracy wolontariuszy (m.in. wieloletnim kustoszem był bibliotekarz z Biblioteki Uniwersytetu w Winsdor, który okazjonalnie tylko przyjeżdżał do Toronto, wykonując bezpłatnie na rzecz Instytutu określone prace; na podobnej zasadzie wsparcia udzielał swoim wolontariatem, dojeżdżając z Ottawy, Andrzej Wołodkowicz)¹¹.

Pomimo tych trudności kadrowych i finansowych oraz dzięki determinacji, zaangażowaniu i niezwykle intensywnej pracy Wiktora Turka udało się uruchomić prace wydawnicze. Pierwsze pięć opracowań wydanych przez Instytut było dziełem jego dyrektora. W 1957 r. ukazała się biografia najśłynniejszego polskiego emigranta w Kanadzie – Kazimierza Gzowskiego (W. Turek, *Sir Casimir S. Gzowski*, Toronto 1957) – budowniczego połączeń kolejowych łączących Montreal z granicą USA oraz mostu kolejowego o długości 1100 m nad rzeką Niagara, współzałożyciela kanadyjskiej organizacji inżynierów (obecnie Engineering Institute of Canada)¹². Ponieważ w latach pięćdziesiątych postać ta bardziej była znana w środowisku inżynierów kanadyjskich niż wśród polskiej emigracji, Wiktor Turek opublikował tę biografię w języku polskim, aby przybliżyć swoim rodakom sylwetkę tego wybitnego polskiego prawnika i inżyniera¹³. W następnym roku ukazał się biuletyn „Polonica Canadiana” obejmujący polską działalność wydawniczą w Kanadzie w latach 1948-1957¹⁴. W 1960 r. dr Turek opublikował tom prac naukowych zatytułowany *The Polish Past in Canada*; w 1962 r. wyszła kolejna ważna pozycja, zatytułowana *The Polish Language Press in Canada*, będąca obszerną prezentacją polskich czasopism w Kanadzie¹⁵. Już po śmierci Wiktora Turka – w 1967 r. Instytut wydał opracowaną przez niego monografię zatytułowaną *Poles in Manitoba*¹⁶.

Zapoczątkowaną przez Wiktora Turka bibliografię „Polonica Canadiana” kontynuował (aktualizując ją do roku 1970) Wincenty Żołobka. Instytut wydał ją w 1978 roku. W latach 1974-1994 opublikowano ponad 20 książek – opracowań zbiorowych kilku autorów ukazujących działalność rozmaitych, zasłużonych dla Polonii kanadyjskiej jej przedstawicieli¹⁷. W 1979 r. ukazała się monografia Benedykta Heydenkorna zatytułowana *Organizational Structure of the Polish Canadian Community*, w której przedstawiono działalność polskich organizacji istniejących w Kanadzie przed II wojną światową, zrzeszonych w Związku Towarzystw Polskich. Zawiera ona nigdy wcześniej nieopublikowane materiały archiwalne¹⁸.

¹⁰ AKPIB, *Sprawozdanie z działalności Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego w okresie grudzień 1997 – listopad 1998*, bez sygn., s. 2.

¹¹ J. Jurkszus-Tomaszewska, *The Canadian...*, s. 495.

¹² Zob.: K. Dopierała, *Gzowski Kazimierz Stanisław*, w: *Encyklopedia polskiej emigracji...*, t. 2, s. 178.

¹³ Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy, *Publikacje Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego*, t-z, http://www.canadianpolishinstitute.org/publications/publikacje_t-z.html (dostęp: 2 II 2018).

¹⁴ Biblioteki UŚ i UE Katowice, <https://integro.ciniba.edu.pl/integro/192202730466/zolobka-vincent/polonica-canadiana> (dostęp: 2 II 2018).

¹⁵ ArchOn, CPR, sygn. B291413, *Sprawozdanie Instytutu Polskiego w Kanadzie za czas od jesieni 1960 do I IX 1962*, s. 1.

¹⁶ Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy, *Publikacje Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego*, p-t, http://www.canadianpolishinstitute.org/publications/publikacje_p-t.html (dostęp: 2 II 2018).

¹⁷ J. Jurkszus-Tomaszewska, *The Canadian...*, s. 499.

¹⁸ National Library of Australia, <https://trove.nla.gov.au/work/9873155?q&versionId=11465337> (dostęp: 2 II 2018).

W 1976 r. Instytut wydał także drugą edycję *The Polish Community in Canada* Rudolfa Koglera, która stanowiła część zbiorowej pracy *Past and Present*. W monografii Koglera ukazano dzieje polskiej emigracji do kraju klonowego liścia od jej początków w XIX stuleciu, ilustrując te procesy bogatymi danymi demograficznymi, geograficzną strukturą osadnictwa polskiego oraz informacjami dotyczącymi szkół polskojęzycznych¹⁹.

Do bardzo ważnego dorobku wydawniczego Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego należą *Pamiętniki imigrantów polskich w Kanadzie*, opracowane przez Benedykta Heydenkorna i wydane w 1972 r. Nawiązywały one do inicjatywy podjętej w 1957 r. przez organ Kongresu Polonii Kanadyjskiej „Związkowiec”, który rozpiął konkurs pamiętnikarski adresowany do Polaków przybyłych do Kraju Klonowego Liścia podczas II wojny światowej oraz w okresie powojennym. Ich wspomnienia zostały częściowo zamieszczone na łamach „Związkowca”. W 1972 r. Instytut ogłosił podobny konkurs adresowany tym razem do wszystkich polskich emigrantów. Łącznie nadesłano wówczas 55 prac, z których wydrukowano w całości 19 i 3 we fragmentach. W 1979 r. Benedykt Heydenkorn opracował i wydał w języku angielskim *Memoris of Polish Immigrants in Canada* obejmujące 11 wspomnień zebranych w latach 1971-1974²⁰. W roku 1981 Instytut ogłosił kolejny konkurs, skierowany tym razem do Polaków przybyłych do Kanady po roku 1956. Na apel odpowiedziało 13 osób. Ich wspomnienia zostały ogłoszone w 1984 r. w tomie zatytułowanym *Zawiedzeni, rozczarowani, zadowoleni. Pamiętniki imigrantów polskich 1956-1981* (opr. B. Heydenkorn, Toronto 1984). Podobny konkurs został rozpisany przez Instytut w maju 1989 r. i adresowany był do przedstawicieli emigracji polskiej z lat osiemdziesiątych. Jego efektem było opublikowanie 16 pamiętników zamieszczonych w tomie zatytułowanym *Ale i słaby nie zginie. Różne oblicza Kanady* (opr. B. Heydenkorn, Toronto 1990). Ostatnia edycja konkursowa została ogłoszona przez Instytut w 2011 r. Zaproszono do niej emigrantów polskich, którzy przybyli do Kanady po 1988 r. Jej efektem był opracowany przez Jacka Kozaka i Joannę Lustanski zbiór wspomnień zatytułowany *Zwyczajna przeprowadzka. Pamiętniki imigrantów z Polski do Kanady 1988-2012*, który ukazał się w 2014 r.²¹ 24 kwietnia 2015 r. w Konsulacie Generalnym RP odbyła się uroczysta promocja tej książki z udziałem jej redaktorów, autorów wspomnień i ich rodzin²².

Wydane w poszczególnych tomach pamiętniki charakteryzują się autentyzmem i są doskonałym materiałem badawczym nie tylko losów konkretnych polskich emigrantów, ale także ich struktury socjologicznej i procesów kulturowych zachodzących w środowiskach polonijnych²³. Do serii memuarystycznej zaliczyć też można wydane w latach osiemdziesiątych wspomnienia Wandy Stachiewicz zatytułowane *Journey Through History*, w których Autorka opisała swoje doświadczenia związane z przyjazdem z Londynu, a następnie działalność w Montrealu²⁴. Publikacja ta jest o tyle cenna, że żona gen. Wacława Stachiewicza i córka profesora Władysława Abrahama odegrała wybitną rolę w rozwoju polskiej kultury

¹⁹ Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy, *Publikacje Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego, h-m*, http://www.canadianpolishinstitute.org/publications/publikacje_h-m.html (dostęp: 2 II 2018).

²⁰ Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy, *Publikacje Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego, g-h*, http://www.canadianpolishinstitute.org/publications/publikacje_g-h.html (dostęp: 2 II 2018).

²¹ AKPIB, *Sprawozdanie z działalności Instytutu w 2014 roku*, bez sygn., s. 1.

²² Tamże, *Sprawozdanie z działalności Instytutu w 2015 roku*, bez sygn., s. 2.

²³ J. Lustanski, *Język...*, s. 98-100.

²⁴ J. Jurkszus-Tomaszewska, *The Canadian...*, s. 500.

i nauki. Była założycielką Polskiego Instytutu Naukowego w Montrealu oraz Biblioteki Polskiej, którą kierowała w latach 1943-1977²⁵.

W 1989 r. Instytut opublikował wspomnienia Franciszka Bratka-Kozłowskiego zatytułowane *Życie z bagnetem i lancetem*, w której autor na tle społecznych zjawisk i przemian kulturowych swojego pokolenia opisał osobiste doświadczenia czasów wojny oraz po zakończeniu II wojny światowej, kiedy podjął w Kanadzie pracę jako lekarz-gerontolog²⁶. Podobny charakter posiada autobiografia Władysława Eustachego Stanisława Henocha *One Man Many Lives*, wydana przez Instytut w roku 1998²⁷. Jej Autor nie doczekał się nawet krótkiego biogramu w polskiej leksykografii i biografistyce. Był absolwentem Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, który ukończył w 1938 r., a następnie pracownikiem naukowym Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego w Warszawie, w Zakładzie Antropogeografii. W czasie wojny walczył pod Belfort w Drugiej Dywizji Strzelców w Thenzay, a następnie w kampanii włoskiej i w bitwie pod Monte Cassino. Do Kanady przybył w 1948 r. Brał udział w ekspedycjach do King William Island, Mackenzie River Delta, Melville Island i Yukon, gdzie prowadził badania terenowe. Opublikował wiele artykułów naukowych i map nieznanych obszarów kanadyjskiej Arktyki i Subarktyki. Jego autobiografia – *One Man Many Lives*, wydana przez Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy, jest kapitalną ilustracją wkładu tego nieprzeciętnego przedstawiciela Polonii w rozwój Kraju Klonowego Liścia²⁸.

Charakter wspomnieniowy posiada też książka Jana Borowczyka-Forstera zatytułowana *In Search of Freedom*, opublikowana w grudniu 2000 r. Autor opisał w niej swoje przedwojenne oraz wojenne losy, a także emigracyjną tułaczkę w Anglii i Kanadzie po 1945 r.²⁹. Jego życiowe perypetie stanowią jeden z przykładów zawiłych i heroicznym losów Polaków zmuszonych do opuszczenia Ojczyzny w okresie II wojny światowej. We wrześniu 1939 r. walczył w 12 Pułku Artylerii Lekkiej, w listopadzie tego roku wstąpił do Związku Walki Zbrojnej, przyjmując pseudonim „Forster”. W kwietniu 1940 r. wyjechał z kraju i przez Słowację, Węgry i Jugosławię dotarł do Bejrutu. Służył następnie w Brygadzie Strzelców Karpaccich. Brał udział w kampanii afrykańskiej, walcząc w maju 1941 r. w obronie Marsa Matruh, a od 19 sierpnia 1941 r. w Tobruku. W maju 1942 r. przeniesiony został do 3 Karpacciego Pułku Artylerii Lekkiej 3 Dywizji Strzelców Karpaccich. W październiku tego roku podczas naboru do wojsk lotniczych zgłosił się na ochotnika i po przejściu przeszkolenia został 11 listopada 1944 wcielony do 315 Dywizjonu Myśliwskiego „Dęblińskiego” stacjonującego w Peterhead. Po zakończeniu wojny ukończył studia w Birmingham Central Technical College, a następnie – w 1952 r. wyemigrował do Kanady, gdzie pracował w Canadian Westinghouse Co. w Hamilton oraz w Federal Civil Service w Ottawie. Jego życiowa odyseja

²⁵ Zob.: M. A. Jarochońska-de Kosko, *Diaspora. Narodziny polskiej imigracji do Kanady w latach 1940-1960*, White Rock 2011, s. 66-71.

²⁶ Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy, *Publikacje Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego, a-g*, http://www.canadianpolishinstitute.org/publications/publikacje_a-g.html (dostęp: 2 II 2018).

²⁷ AKPIB, *Sprawozdanie z działalności Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego w okresie grudzień 1997 – listopad 1998*, bez sygn., s. 1.

²⁸ Instytut Naukowy im. Oskara Haleckiego w Kanadzie, <http://halecki.org/wybitni-polacy-w-kanadzie/wladyslaw-eustachy-stanislaw-henoch/> (dostęp: 5 II 2018).

²⁹ AKPIB, *Sprawozdanie z działalności Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego w okresie grudzień 1999 – listopad 2000*, bez sygn., s. 1.

utrwalona w wydanych przez Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy wspomnieniach mogłaby stanowić podstawę do napisania niejednego scenariusza filmowego³⁰.

W roku 2002 Instytut wydał kolejną książkę o charakterze autobiograficznym – jednego w wybitniejszych przedstawicieli polskiej emigracji powojennej, prof. Tadeusza Jerzego Grygiera, zatytułowaną *Exile: The Road to Knowledge. Fragments of an Intellectual Autobiography*³¹. Autor studiował przed wojną prawo, ekonomię i nauki polityczne na Uniwersytecie Jagiellońskim; prawo, filozofię i psychologię na Uniwersytecie Warszawskim; po wojnie psychologię i kryminologię w Londyn School of Economics w Londynie. W czasie II wojny światowej był Delegatem Rządu RP na republikę Komi, pracownikiem polskiej służby dyplomatycznej w Kujbyszewie i Teheranie, dyrektorem Wydziału Studiów Polskiego Ministerstwa Informacji w Londynie. Po zakończeniu II wojny światowej był profesorem psychologii i kryminologii Uniwersytetu w Toronto, założycielem i dyrektorem Szkoły Kryminologii na Uniwersytecie w Ottawie, doradcą rządu kanadyjskiego w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości oraz doradcą ONZ w dziedzinie zastosowania modeli matematycznych do polityki społecznej³². Jego autobiografia wydana w języku angielskim, a więc adresowana do czytelnika anglojęzycznego doskonale ilustruje wkład tego wybitnego polskiego naukowca i dyplomaty w umacnianie sojuszu polsko-brytyjskiego w czasie wojny oraz rozwój nauki kanadyjskiej po za kończeniu wojny.

W nurcie memuarystycznym znajduje się też poniekąd opublikowana przez Instytut w roku 1998 i przetłumaczona na język angielski książka Aleksandry Ziółkowskiej zatytułowana *Korzenie są polskie*. Zawiera ona szereg wywiadów przeprowadzonych z wybitnymi przedstawicielami Polonii kanadyjskiej i amerykańskiej, m.in. z Czesławem Miłoszem, Izaakiem Singerem i Zbigniewem Brzezińskim³³.

Charakter biograficzny posiada natomiast opracowany przez Andrzeja Pawłowskiego album zatytułowany *Edward Koniuszy, the Sculptor* (Toronto 1988). Tytułowy bohater należał do czołówki światowych rzeźbiarzy XX w. Pierwsza część publikacji ma charakter narracyjny i ukazuje historię życia i twórczości artysty, druga natomiast prezentuje opisy jego prac. Publikacja zawiera kolorowe fotografie dzieł Koniuszego³⁴.

Problematykę losów wojennych i powojennych polskich kombatantów, którzy przybyli do Kanady podjęta opublikowana w 1992 r. przez Instytut monografia Edwarda Sołtysa i Benedykta Heydenkorna zatytułowana *Trwanie w walce: kulturowa analiza Stowarzyszenia Polskich Kombatantów w Kanadzie*. Omawia ona historię i działalność Stowarzyszenia, losy wojenne polskich weteranów oraz ich profil ideowy³⁵. Doświadczenia tego pokolenia polskich emigrantów zostały też podjęte w monografii Edwarda Sołtysa *Parlament na*

³⁰ W. Zmysłony, *Jan Borowczyk*, <http://www.polishairforce.pl/borowczyk.html> (dostęp: 2 II 2018).

³¹ AKPIB, *Sprawozdanie z działalności Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego w okresie: rok 2002*, bez sygn., s. 1.

³² K. Dopierała, *Grygier Tadeusz Jerzy*, w: *Encyklopedia polskiej emigracji...*, t. 2, s. 166-167.

³³ AKPIB, *Sprawozdanie z działalności Instytutu w czasie kadencji: Grudzień 2005 – Listopad 2006*, bez sygn., s. 1.

³⁴ Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy, *Publikacje Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego, p-t*.

³⁵ Tamże.

obczyźnie, która ukazała się w 2006 r. Na tle historii rządu polskiego na uchodźstwie Autor przedstawił w niej działalność Rady Narodowej RP w Kanadzie³⁶.

Do bardzo ważnego dorobku wydawniczego Instytutu należy publikowany od 1959 r. rejestr naukowców polskiego pochodzenia. Siódma edycja rejestru zawiera także krótki artykuł *Polish Contribution to Canadian Culture*, omawiający dzieła polskich artystów i pisarzy od lat czterdziestych dwudziestego wieku. Ostatnie wydanie rejestru opublikowane po dwudziestoletniej przerwie w 1992 r. ukazało się w zmienionym formacie: kolejność alfabetyczna została zastąpiona listami według dyscyplin naukowych. Podobny charakter posiada wykaz polskich artystów, pisarzy, muzyków i aktorów wydany latem 1994 r.³⁷

W 1994 r. Instytut wydał zbiorowe opracowanie *Half a Century of Canada Polish Congress*, pod redakcją Edwarda Sołtysa i Rudolfa Koglera. Zawiera ono kilkanaście artykułów omawiających dzieje polskiej emigracji w Kanadzie, istniejących organizacji, szkolnictwa oraz działalność Kongresu Polonii Kanadyjskiej, stowarzyszeń wchodzących w jego skład i poszczególnych oddziałów³⁸. Ma charakter podsumowujący, podobnie jak wydane w 1995 r. monografie Jadwigi Turkszus-Tomaszewskiej – *Kronika pięćdziesięciu lat. Życie kulturalne polskiej emigracji w Kanadzie 1940-1990* oraz Benedykta Heydenkorna – *Rodowód i pierwszy okres Kongresu Polonii Kanadyjskiej*³⁹. Uzupełnieniem wiedzy na temat historii i funkcjonowania najważniejszych organizacji polonijnych była opublikowana w grudniu 2000 r. monografia autorstwa Doroty Bieżanek zatytułowana *Fundusz Wieczysty Milenium*⁴⁰. Autorka przedstawiła w niej powstanie, rozwój i działalność Funduszu – instytucji niezwykle zasłużonej, powstałej w ramach przygotowań do obchodów milenijnych wśród Polonii kanadyjskiej, zarejestrowanej przez sekretarza stanu w Ottawie 17 czerwca 1964 r. W ciągu ponad pięćdziesięciu lat istnienia Fundusz, dzięki zgromadzonym środkom, finansował stypendia polskich studentów, działalność wielu instytucji polonijnych (w tym także Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego, Kongresu Polonii Kanadyjskiej), szkół polonijnych, bibliotek polskich, organizacji harcerskich, zespołów muzycznych i tanecznych. Podczas obchodów milenijnych wydatnie przyczynił się do ich przeprowadzenia i wypromowania⁴¹. Książka Doroty Bieżanek rekapitułuje tę działalność, a fakt, że ukazała się ona w języku polskim świadczy o intencji przybliżenia Polakom mieszkającym w Kanadzie znaczenia i roli Funduszu Milenium.

Działalności podobnej instytucji, ale realizującej jednak inne cele społeczne i polityczne poświęcona została książka wydana przez Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy w 1998 r., zatytułowana *Fundacja Władysława i Nelli Turzańskich 1988-1998. Władysław & Nelli Turzanski Foundation*. Ukazano w niej historię tej inicjatywy, która za cel stawiała sobie demaskację dezinformacji i zakłamania narzucanego w Polsce przez komunizm po

³⁶ AKPIB, *Sprawozdanie z działalności Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego w okresie grudzień 1996 – listopad 1997*, bez sygn., s. 1.

³⁷ J. Jurkszus-Tomaszewska, *The Canadian...*, s. 500-501.

³⁸ Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy, *Publikacje Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego*, p-t.

³⁹ AKPIB, *Sprawozdanie z działalności Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego w okresie grudzień 1995 – listopad 1996*, bez sygn., s. 1.

⁴⁰ Tamże, *Sprawozdanie z działalności Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego w okresie: Grudzień 2000 – Listopad 2001*, bez sygn., s. 1.

⁴¹ W. Gliński, *Millenium chrztu Polski w inicjatywach Kongresu Polonii Kanadyjskiej*, w: *Obchody Millenium na uchodźstwie w 50. rocznicę*, red. R. Łatka, J. Żaryn, Warszawa 2016, s. 417-420.

II wojnie światowej. Zawiera ona informacje na temat laureatów Fundacji oraz biogramy jej dyrektorów⁴².

Dziejom jednej z ważniejszych organizacji polonijnych – Federacji Polek w Kanadzie – poświęcona została opublikowana w 2006 r. książka zatytułowana *Ogniwa jednego łańcucha*, opracowana pod redakcją Anny Łabieniec. Obejmuje ona opis działalności prawie wszystkich ogniw wchodzących w skład tej organizacji, a także wywiady i wspomnienia członkiń⁴³. Jest szczególnie cenna dla środowiska polonijnego, dlatego też wydano ją w języku polskim. Federacja Polek w Kanadzie prowadziła bowiem szeroką działalność kulturalną i charytatywną na rzecz Polaków mieszkających w Polsce, Kanadzie, na Litwie, Ukrainie i Białorusi⁴⁴.

W nurt zagadnień polonijnych wpisuje się też wydana w 2009 r. książka obecnej Dyrektorki Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego dr Joanny Lustańskiej, zatytułowana *Język polonijny w Kanadzie*. Autorka w sposób syntetyczny omówiła kształtowanie się polskiej wspólnoty komunikatywnej w Kanadzie, jej kolejne fale emigracyjne, infrastrukturę społeczną i organizacyjną, cechy społeczno-demograficzne i w tej perspektywie dokonała analizy specyfiki dialektu polonijnego, jego swoistej leksyki, fonetykę, fleksji i składni⁴⁵.

Przedstawiona powyżej działalność wydawnicza Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego była wynikiem realizacji jego podstawowych celów związanych ze studiami nad polską emigracją w Kanadzie we wszystkich jej aspektach. Publikowano jednak także inne książki, które wychodziły naprzeciw istniejącym potrzebom czytelnicy lub były pisane dzięki dostępności materiałów badawczych. Do tej grupy należy angielskie tłumaczenie *Trzech pokoleń* Melchiora Wańkowicza (*Three Generations*, Toronto 1973) oraz tom poezji i prozy Danuty Bieńkowskiej *Beetwen the Shores*, który zawiera m.in. opis jej wygnania do Rosji w latach czterdziestych XX wieku, a także *Meetnig the Polish Writers*⁴⁶. Charakter stricte naukowy posiada natomiast monografia prof. Tadeusza Grygiera *Sprawiedliwość, czyli istota moralności, zdrowia i prawa*, wydana w 2006 r. Stanowi ona nowatorską wykładnię prawa karnego, w której unika się tradycyjnego rozumienia pojęcia winy. Główną konkluzją proponowaną przez Autora jest stwierdzenie, że przestępca powinien być sankcjonowany w taki sposób, aby orzeczony zgodnie z prawem wyrok był trudny, ale możliwy przez niego do wykonania⁴⁷.

Wyjątkową publikacją (wydaną w 2014 r. przez Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy) jest książka Edwarda Sołtyśa *Black Ribbon Day*⁴⁸. Opisana w niej została historia ruchu społecznego o zasięgu globalnym, którego celem było upamiętnienie ofiar paktu Ribbentrop-Mołotow w pięćdziesiątą rocznicę jego podpisania. W dniu 23 sierpnia 1989 r. blisko 2 mln osób, biorąc się za ręce, utworzyło łańcuch ludzki ciągnący się na odległość ponad 600 kilometrów. Książka Edwarda Sołtyśa odbiła się głośnym echem. Jej recenzja w języku

⁴² Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy, *Publikacje Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego, a-g*.

⁴³ AKPIB, *Sprawozdanie z działalności Instytutu w czasie kadencji: Grudzień 2005 – Listopad 2006*, bez sygn., s. 1; Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy, *Publikacje Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego, a-g*.

⁴⁴ Zob.: Z. T. Klimaszewski, *Działalność Federacji Polek w Kanadzie w aspekcie społecznym*, w: *Polonia kanadyjska. Przeszłość i teraźniejszość*, red. W. Gliński, Warszawa 2016, s. 219-238.

⁴⁵ Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy, *Publikacje Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego, h-m*.

⁴⁶ J. Jurkszus-Tomaszewska, *The Canadian...*, s. 500.

⁴⁷ Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy, *Publikacje Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego, a-g*.

⁴⁸ AKPIB, *Sprawozdanie z działalności Instytutu w 2014 roku*, bez sygn., s. 1.

angielskim ukazała się w 2016 r. w *Cosmopolitan Review*⁴⁹. 30 marca tegoż roku odbyła się także na Uniwersytecie w Toronto jej uroczysta promocja z udziałem Autora oraz Marcusa Hessa – inicjatora ruchu Black Ribbon Day, Laasa Leivat’a – konsula honorowego Estonii w Kanadzie, dra Marka Celińskiego – przedstawiciela Kongresu Polonii Kanadyjskiej. Okolicznościowy wykład wygłosił z tej okazji prof. Piotr Wróbel z uniwersytetu torontyjskiego, a Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy zaprezentował film dokumentalny ilustrujący realizację inicjatywy Dnia Czarnej Wstążki (Dnia Pamięci Ofiar Stalinizmu i Nazizmu)⁵⁰.

W roku 2016 Instytut obchodził sześćdziesiątą rocznicę swojego istnienia. W związku z tym od kwietnia 2015 r. przeprowadzono kampanię promocyjną pod hasłem: *6 refleksji na 60-lecie Kanadyjsko-Polskiego Instytutu*, składającą się z 6 spotkań z czytelnikami i przedstawicielami Polonii kanadyjskiej (m.in. przedstawiono dorobek wydawniczy). Wydano też serię materiałów reklamowych, ulotek i broszur, które zostały przygotowane z myślą o obchodach rocznicowych⁵¹. Na zaproszenie Okręgu Kongresu Polonii Kanadyjskiej w Mississadze 25 czerwca 2016 r. Instytut wziął udział w obchodach Dnia Polskiego, podczas którego z okazji 60-lecia istnienia zaprezentował własne stoisko ilustrujące działalność wydawniczą oraz wystawę panelową⁵².

Sześćdziesięcioletni dorobek wydawniczy Instytutu obejmuje ok. 50 publikacji książkowych. Można wśród nich wyróżnić kilka dominujących profili tematycznych:

1. publikacje o charakterze bibliograficznym (*Polonica Canadiana, The Polish Language Press in Canada*);
2. wykazy prozopograficzne (rejestry polskich naukowców oraz wykaz polskich artystów, pisarzy, muzyków);
3. książki o charakterze memuarystycznym (*Pamiętniki imigrantów, wspomnienia i autobiografie*);
4. monografie poświęcone dziejom polskiego osadnictwa w Kanadzie, a także polskich instytucji i organizacji;
5. pozostałe publikacje: angielskie tłumaczenie *Trzech pokoleń* Melchiora Wańkowicza, tom poezji i prozy Danuty Bieńkowskiej *Beetwen the Shores*, monografia z zakresu nauk o prawie prof. Tadeusza Grygiera *Sprawiedliwość, czyli istota moralności, zdrowia i prawa* i książka Edwarda Soltysa *Black Ribbon Day*).

Opisany powyżej dorobek wydawniczy Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego posiada kapitalne znaczenie dla promocji wkładu Polaków mieszkających w Kraju Klonowego Liścia w jego wieloaspektowy rozwój. Udział ten obejmuje działalność polskich inżynierów, naukowców, artystów, osób duchownych, kombatantów, działaczy społecznych i politycznych. Ich prezentacja w postaci opracowań wydawanych przez Instytut ma doniosłe znaczenie wizerunkowe i jest ważnym elementem polonijnej dyplomacji publicznej i historycznej.

⁴⁹ Zob.: E. Soltys, *Black Ribbon Day*, <http://cosmopolitanreview.com/black-ribbon-day/> (dostęp: 5 II 2018).

⁵⁰ AKPIB, *Sprawozdanie z działalności Instytutu w 2016 roku*, bez sygn., s. 2.

⁵¹ Tamże, *Sprawozdanie z działalności Instytutu w 2015 roku*, bez sygn., s. 1.

⁵² Tamże, *Sprawozdanie z działalności Instytutu w roku 2016*, bez sygn., s. 2.

Publications of the Canadian-Polish Research Institute in Toronto (1956-2016) Summary

The Canadian-Polish Research Institute was founded in 1956 by Wiktor Turek, who was also its first president. The following presidents of the Institute were: Tadeusz Krychowski (1963-1972), Rudolf K. Kogler (1972-1995), Edward Sołtys (1995-2011), and Joanna Lustański (from 2011). During the sixty years of its existence, the Institute published about 50 books. There are several dominant thematic profiles among them: 1. bibliographic books (Polonica Canadiana, The Polish Language Press in Canada); 2. registers of Polish scientists and a list of Polish artists, writers and musicians; 3. memories; 4. monographs on the history of Polish settlement in Canada, as well as Polish institutions and organizations; 5. other publications: an English translation of Melchior Wańkowicz's *Three Generations*, a volume of poetry and prose by Danuta Bieńkowska – *Beetwen the Shores*, a monograph on the sciences of law by prof. Tadeusz Grygier *Sprawiedliwość, czyli istota moralności, zdrowia i prawa*, and the book of Edward Sołtys *Black Ribbon Day*. The publishing achievements of the Canadian-Polish Research Institute are of paramount importance for promoting the contribution of Poles living in Canada. This participation includes the activity of Polish engineers, scientists, artists, clerics, veterans, social and political activists. Their presentation in the form of studies issued by the Institute is an important element of the Polish public and historical diplomacy.

Keywords: publications, books, memories monographs, biographies, institute

BIBLIOGRAFIA

Źródła i opracowania

I. Źródła archiwalne

A. Archiwum Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego

Sprawozdanie z działalności Instytutu w 2014 roku, bez sygn.

Sprawozdanie z działalności Instytutu w 2015 roku, bez sygn.

Sprawozdanie z działalności Instytutu w 2016 roku, bez sygn.

Sprawozdanie z działalności Instytutu w czasie kadencji: Grudzień 2005 – Listopad 2006, bez sygn.

Sprawozdanie z działalności Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego w okresie grudzień 1995 – listopad 1996, bez sygn.

Sprawozdanie z działalności Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego w okresie grudzień 1997 – listopad 1998, bez sygn.

Sprawozdanie z działalności Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego w okresie grudzień 1999 – listopad 2000, bez sygn.

Sprawozdanie z działalności Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego w okresie: rok 2002, bez sygn.

Sprawozdanie z działalności Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego w okresie grudzień 1996 – listopad 1997, bez sygn.

Sprawozdanie z działalności Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego w okresie: Grudzień 2000 – Listopad 2001, bez sygn.

B. The Archives of Ontario

Canadian Polish Congress – Reports 1945, sygn. B291413.

Sprawozdanie Instytutu Polskiego w Kanadzie za czas od jesieni 1960 do 1 IX 1962.

II. Opracowania

Dopierała K., *Grygier Tadeusz Jerzy*, w: *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, t. 2, red. K. Dopierała, Toruń 2003, s. 166-167.

Dopierała K., *Gzowski Kazimierz Stanisław*, w: *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, red. K. Dopierała, t. 2, , red. K. Dopierała, Toruń 2003, s. 178.

Gliński W., *Millenium chrztu Polski w inicjatywach Kongresu Polonii Kanadyjskiej*, w: *Obchody Millenium na uchodźstwie w 50. rocznicę*, red. R. Łatka, J. Żaryn, Warszawa 2016, s. 415-423.

Graban M., *Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy*, w: *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, red. K. Dopierała, t. 2, Toruń 2003, s. 367.

Jarochovska-de Kosko M. A., *Diaspora. Narodziny polskiej imigracji do Kanady w latach 1940-1960*, White Rock 2011.

Jurkszus-Tomaszewska J., *The Canadian Polish Research Institute*, w: *Half a Century of Canadian Polish Congress*, red. E. Sołtys, R. Kogler, Toronto [b.d.w.], s. 494-495.

Klimaszewski Z. T., *Działalność Federacji Polek w Kanadzie w aspekcie społecznym*, w: *Polonia kanadyjska. Przeszłość i teraźniejszość*, red. W. Gliński, Warszawa 2016, s. 211-240.

Lustanski J., *Język polonijny w Kanadzie*, Toronto 2009.

Śliz A., *Etniczność i kulturowe transgresje. Kongres Polonii Kanadyjskiej w socjologicznej perspektywie*, w: *Polska – dwa światy. Kraj i Polonia. Materiały z Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Polacy w Ameryce Północnej – 400-lecie”*, red. W. Gliński, W. Wysocki, Warszawa 2009, s. 43-70.

III. Źródła internetowe

Biblioteki UŚ i UE Katowice, <https://integro.ciniba.edu.pl/integro/192202730466/zolobka-vincent/polonica-canadiana> (dostęp: 2 II 2018).

Heydenkorn B., *Wiktor Turek (1910-1963)*, <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00085006.1964.11417880?journalCode=rscsp20> (dostęp: 2 II 2018).

Instytut Naukowy im. Oskara Haleckiego w Kanadzie, <http://halecki.org/wybitni-polacy-w-kanadzie/wladyslaw-eustachy-stanislaw-henoch/> (dostęp: 5 II 2018).

Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy, *Presidents*, <http://www.canadianpolishinstitute.org/board/presidents.html> (dostęp: 2 II 2018).

Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy, *Publikacje Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego, a-g*, http://www.canadianpolishinstitute.org/publications/publikacje_a-g.html (dostęp: 2 II 2018).

Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy, *Publikacje Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego, g-h*, http://www.canadianpolishinstitute.org/publications/publikacje_g-h.html (dostęp: 2 II 2018).

Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy, *Publikacje Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego, h-m*, http://www.canadianpolishinstitute.org/publications/publikacje_h-m.html (dostęp: 2 II 2018).

- Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy, *Publikacje Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego, p-t*, http://www.canadianpolishinstitute.org/publications/publikacje_p-t.html (dostęp: 2 II 2018).
- Kanadyjsko-Polski Instytut Badawczy, *Publikacje Kanadyjsko-Polskiego Instytutu Badawczego, t-z*, http://www.canadianpolishinstitute.org/publications/publikacje_t-z.html (dostęp: 2 II 2018).
- National Library of Australia, <https://trove.nla.gov.au/work/9873155?q&versionId=11465337> (dostęp: 2 II 2018).
- Soltys E., *Black Ribbon Day*, <http://cosmopolitanreview.com/black-ribbon-day/> (dostęp: 5 II 2018).
- Zmyślony W., *Jan Borowczyk*, <http://www.polishairforce.pl/borowczyk.html> (dostęp: 2 II 2018).